

ПІВЧІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКИХ ЄПИСКОПІВ У XVIII СТОЛІТТІ**Владислав Безпалько, Іван Кузьмінський*****Singers of Pereyaslav bishops in the 18th century******Vladyslav Bezpalko & Ivan Kuzminskyi***

The proposed article is based on the corpus of historical sources of the 18th century and is devoted to the study of the singers of bishops of Pereyaslav. We found documentary evidence of the singers in 9 of the 14 bishops of Pereyaslav. According to the traditional order at the episcopal cathedrals of the Hetmanate, during the services, only the monks (*kryloshany*) sang. This tradition can be eloquently traced in the Pereyaslav Ascension Cathedral and other monasteries of the Pereyaslav eparchy during the 1720-1740s. The total number of singers in the cathedral monastery ranged from 5 to 9 people. At the head of the monks were two *ustavnyky*, who ruled the right and left choirs. And only in 1722, by a special decree, the Most Holy Governing Synod unified the rules, which primarily concerned the Ukrainian eparches. Since then, the order for the service of 10 singers has been established in the bishop's houses. Despite this, even before the decree was issued, vicar bishop Cyryl Szumlański was served by his own singers, led by the *regent*. The presence of the *regent* can be traced in the service of the next vicar bishop Joachim Strukov. Both the church monody and the polyphony sounded in the cathedral. We draw this conclusion from the available music books. Bishop Joakim Strukov in Pereyaslav owned the Heirmologia with musical notation, and in the time of Bishop Arseniy Berlo in the cathedral the musical-theoretical treatise of Mikołaj Dilecki "Musical Grammar" was rewritten. On the cover of this manuscript, it was stated that one day a solemn *partesnyi concert* was performed. In connection with the last musical manuscript, the bishop's intention to introduce and consolidate innovations in the field of music education can be traced, when the aim of the students was to master the art of *partes* singing at a qualitatively better level. In addition to the above, this thesis is confirmed by information from the life of the singer of one of the previous bishops, when the teaching of *partes* singing took place outside Pereyaslav. The bishops' singers were called "pivchi" in authentic terminology, which we see both in documents from the archives of the Most Holy Governing Synod in St. Petersburg and in local documents from Pereyaslav. Beginning with the act sources of 1760 and at least until 1782, the group of bishop's singers was called "vocal music". During the same period, there is another name for this vocal group, which was used for internal use - "pivcha", which probably meant primarily a separate room where the singers lived. The choir was financed, first of all, from the bishop's treasury. And the singers received additional income by collecting money from the parishioners in a "singing mug", a special container for donations. According to expenditure sources, the funds received went to sewing, repairs, as well as the purchase of clothing and footwear. Among the information found in the sources about the singers, the total number of which reaches 29 names, not counting the mentioned singers without names and monks, we find representatives of various social stratum - children of clergy, Cossacks, burghers, commoners. For many of them, singing in the cathedral choir was not only an

opportunity to earn a steady income, but also served as a springboard for career growth, for the rank of priest, or a place as a singer in one of the imperial capital choirs. In the second half of the 18th century there is a certain pattern, when most singers were disadvantaged, mostly orphans. In the life of the Pereyaslav bishops there were contacts with secular musicians-instrumentalists. In the 1720s, a bandura player served to vicar bishop Joachim Strukov. In the early 1780s, Hilarion Kondratkovskiy used the services of military musicians for solemn greetings during church holidays.

Keywords: Cathedral singers, singers-monks, musical manuscripts.

Вступ

Перші документальні джерела, які свідчать про наміри відновити¹ православну Переяславську єпархію, датуються 1695 роком, коли Київський митрополит Варлаам Ясинський клопотав перед російським царем Петром I призначити йому вікарія, який би іменувався Переяславським єпископом (Пархоменко 1908, с. 12). Зрештою, у квітні 1700 року царським указом на це місце було поставлено Захарія Корниловича (Лоха 2006, с. 49). По ньому було ще три переяславських вікарія, а 31 серпня 1733 року вікаріат було перетворено в окрему Переяславську і Бориспільську єпархію (Пархоменко 1908, с. 14-15). Таким чином було утворено третю, після Київської та Чернігівської, єпархію на теренах Гетьманщини.

Питання історії владичих півчих² Переяславської єпископської катедрі жодного разу не втілювалося у спеціальне дослідження. Проте окремі повідомлення про її діяльність час від часу потрапляли до наукових публікацій. Зокрема, в кінці XIX століття було надруковано автобіографію Іллі Турчиновського, за якою довідуємося, що він певний час служив півчим та регентом у Переяславського єпископа Кирила Шумлянського (Лукашевич 1885). У ще трьох публікаціях початку та кінця XX століття згадуються короткі біографічні відомості про іншого півчого єпископа Кирила Шумлянського – Леонтія Лівчинського (Харлампович 1914, с. 822; Чудінова 1991, с. 56; Чудинова 1994, с. 174-175). Обидва півчих згадані у роботах сучасних дослідників історії української музики (Баранівська 2001, с. 268-269, 288; Трегубенко 2017, с. 139). Окрім цього, у праці Тетяни Трегубенко в загальних рисах наведено опис двох документів про набір співаків в архиєрейський хор Переяславського єпископа у 1780 році (Трегубенко 2017, с. 139-140).

Очевидно, основна причина ігнорування цього явища у працях дослідників – проблема зі збереженістю джерельної бази, адже під час Другої світової війни, разом з іншими фондами Полтавського архіву, було втрачено фондівий комплекс Полтавської духовної консисторії, у давній частині якого містився значний масив документів XVIII століття Переяславської і Бориспільської єпархії³. Основою ж для нашого дослідження став ґрунтовно опрацьований фонд 990 (Переяславська духовна консисторія) Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Окрім цього, були залучені інші архівні та опубліковані джерела, а також нещодавно віднайдена нотна пам'ятка – Переяславський список «Музичної Граматики» Миколая Дилецького (1734) (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 34-56). Віднайдені історичні джерела спрямували дослідження до всебічного осмислення переяславських катедральних півчих як окремого явища у місцевій церковній культурі. На

¹ Переяславська єпархія припинила своє існування в останній чверті XIII століття.

² «Півчі» («пѣвчие», «пѣвчий») – автентична назва співаків при переяславських єпископах. У синонімічному ряді до автентичного терміну ми також застосовуємо ширший за семантикою термін «співаки».

³ Полтавська єпархія фактично була спадкоємницею Переяславсько-Бориспільської.

нашу думку, найдоречніше дотримуватися хронологічного принципу організації зібраного дослідницького матеріалу. З огляду на те, що почасти саме з єпископами були пов'язані зміни у внутрішньому житті єпархії, то видається доречним пов'язати хронологічну періодизацію із особами переяславських владик.

Архиерейські півчі Кирила Шумлянського (1715-1726) та крилошани (півчі-монахи)

Перші повідомлення про півчих у Переяславських владик з'являються в часи другого єпископа-вікарія – Кирила Шумлянського. Протягом 1717 року регентом, тобто керівником півчих, був Ілля Турчиновський, син березанського сотника: *«Въ дому мало поживши, принять въ пѣвчіе въ катедрѣ переясловскую къ преосвященному Кириллу Шумлянскому за реента. И тамо годъ выживши...»* (Лукашевич 1885, с. 328). На цей час Ілля Турчиновський вже був досвідченим співаком, адже почав співочу практику ще у 1710 році у Синявці¹, коли вчився читати і співати у місцевого священника. Вже 1713 року він був півчим лівого крилосу у Михайлівському Золотоверхому монастирі у Києві: *«за канархистру лѣваго клироса»* (Лукашевич 1885, с. 321). Протягом року співак опановував мистецтво партесного співу (церковного багатоголосся) у Могильові², у вокальній капелі місцевого православного єпископа Сильвестра Четвертинського: *«искусство партесное»* (Лукашевич 1885, с. 325). З огляду на це повідомлення, виникають підстави для припущення, що і у Переяславі³ Ілля Турчиновський практикував партесний спів. Додаткові відомості про Іллю Турчиновського збереглися в окремій справі архіву Святійшого правлячого синоду Російської православної церкви про суперечку навколо майна архиерейського дому під час зміни єпископів. У ній повідомляється, що не пізніше 1730 року Ілля Турчиновський був намісником у Баришівській протопопії Переяславської єпархії: *«отъ намѣстн. протоп. Боришовскаго Илиу Турчиновскаго»* (Описаніє документовъ 1910, с. 659). Доречно припустити, що це місце він міг отримати за свої заслуги на співочій ниві.

Біографічні відомості про іншого півчого Кирила Шумлянського – Леонтія Лівчинського – нами взято з описів справ архіву Святійшого правлячого синоду. У документі йдеться про те, що Леонтій Лівчинський був співаком у Кирила Шумлянського до 1721 року, тобто до того часу, коли його взяли у півчі до двору російської імператриці Катерини I, де він прослужив близько п'яти років, а згодом став півчим царівни Анни Іоанівни: *«Былъ нѣкоторое время пѣвчимъ у преосвященнаго Переяславскаго Кирилла Шумлянскаго... въ 1721 г. по Высочайшему повелѣнію взятъ въ пѣвчіе ко двору Императрицы Екатерины Алексѣевны, а когда число ихъ въ 1726 г. съ 44 сокращено было до 24 человекъ, поступилъ пѣвчимъ же ко двору Ея Высочества Царевны Анны Іоанновны въ Митавъ»* (Описаніє документовъ 1907, с. 273-274). З Мітави⁴ Леонтія Лівчинського відправили для набору співаків в Малоросію, куди він, з певних причин, не доїхав й осів в унійному Віленському Свято-Троїцькому монастирі: *«оттуда посланъ былъ въ Малоросію для набора пѣвчихъ, но дорогою, по недостатку средствъ, задержался и жилъ въ Вильнѣ. Здѣсь, зайдя однажды въ уніатскій Троицкій кляшторъ, пѣлъ съ уніатскими пѣвчими мшу по ихъ закону и по предложенію настоятеля Антонина Томиловича, остался въ томъ монастырѣ регентомъ пѣвчихъ»* (Описаніє

¹ Синявка – містечко, центр Синявської сотні Чернігівського полку, тепер – село Корюкинського р-ну Чернігівської області.

² Могильов – місто Вітебського воеводства Речі Посполитої, тепер – центр Могильовської області Білорусі.

³ Переяслав – місто, центр Переяславського полку, тепер – місто обласного значення Київської області.

⁴ Мітава – столиця Герцогства Курляндії і Семигалії, тепер – місто Єлгава у Латвії.

документовъ 1907, с. 274). Для нашего дослідження важливо підкреслити, що до Санкт-Петербургу Леонтій Лівчинський потрапив не випадково, а в межах регулярних практик набору півчих з числа тогочасних українців. Невідомими залишаються обставини, за якими співак потрапив до складу імператорських півчих. Це могло відбутися як за наказом з Генеральної військової канцелярії, що доволі часто траплялося протягом XVIII століття, так і в інший спосіб, як, наприклад, це відбулося у Переяславі, про що ми дізнаємося з документу від 5 вересня 1722 року, де йдеться про скаргу на дії Івана Константинова, який начебто таємно приїхав до Переяслава й за допомогою солдат виловлював на міських вулицях малолітніх хлопчиків, аби насильно відправити їх до столиці тогочасної російської держави: *«Доношеніе послано о пѣвчомъ Ивану Константинову въ городъ Переясловль тайнимъ способомъ туда приехавшомъ, и многіе насилія хватанемъ по улицахъ зъ салдатами хлопцовъ, от кого люде куда луча зъ дѣтми не вѣдаючи причини утѣкаютъ»* (ІР НБУВ, ф. 1, 66720 (Лаз.), арк. 62).

Фрагментарний характер відомостей про півчих Кирила Шумлянського є цілком закономірним, адже до 1722 року в православних єпархіях Гетьманщини не передбачалося спеціальних посад архиєрейських півчих, як це було у Московському царстві. Натомість, у Гетьманщині архиєрейську службу відправляли диякони, а от співали ченці-крилошани, які стояли на лівому та правому крилосах. Про це ми дізнаємося із вимоги Святійшого правлячого синоду від 3 січня 1722 року надіслати з архиєрейських домів Київської, Чернігівської та Белгородської єпархій різних священнослужителів, в тому числі півчих: *«къ надлежащему въ тѣ епархіи архиєреевъ постановленію, выслать изъ тамошнихъ архиєрейскихъ домовъ (въ Святѣйшій Синодъ) въ Москву потребныхъ служителей, а имянно: изъ Кіева архидіакона, а изъ другихъ городовъ ризничихъ съ ризницами, и съ подьяконы, и съ пѣвчими, и подьяки и съ прочими домовыми служители, какіе при поставленіи и при приѣмѣ архиєрейскомъ бывають»* (Описаніе документовъ 1879, с. 4). У квітні 1722 року до Святійшого правлячого синоду надійшло донесення, в якому зазначається, що при архиєрейських домах півчі не затвердженні, але буває, що утримуються за окремим архиєрейським дозволом: *«поддіаконовъ, и пѣвчихъ и подьяковъ (требуемыхъ Синодомъ) нѣтъ, понеже обыкновеніе въ Малой Россіи, что при служеніи архиєрейскомъ весь чинъ діакони отправуютъ, также крилошани-монахи поютъ, а пѣвчихъ утвержденныхъ въ домахъ архиєрейскихъ не обрѣтается; но содержаніе ихъ въ произволениі архиєрейскомъ бываетъ»* (Описаніе документовъ 1879, с. 5). Зрештою, 10 серпня 1722 року Святійший правлячий синод врегулював це питання і постановив норму, за якою в архиєрейських домах мало б утримуватися 10 півчих: *«Святѣйшій Синодъ назначилъ норму и для церковниковъ синодальнаго и архиєрейскихъ домовъ, положивъ, чтобы ихъ было: ... Пѣвчихъ въ архиєрейскихъ домахъ 10»* (Описаніе документовъ 1879, с. 1171).

Завдяки інформації з наступних документів ми детальніше дізнаємося про півчих-крилошан Переяславського Вознесенського монастиря, де і розташовувалася єпископська катедра. 21 травня 1722 року Святійшим правлячим синодом були складені та затверджені таблиці, які були розіслані по всіх єпархіях Російської православної церкви із вказівкою, аби настоятелі монастирів впорядковано внесли дані про насельників: *«по синодальному опредѣленію отъ 21 мая 1722 года, составлены были и утверждены Синодомъ примѣрныя таблицы и разсланы по всѣмъ епархіямъ, съ предписаніемъ, чтобы настоятели, каждый въ своемъ монастырѣ, составили по ихъ формѣ таблицы или реестры монашествующимъ своихъ обителей»* (Описаніе документовъ 1879, с. 898-899). До нашого часу дійшли таблиці з трьох монастирів Переяславської єпархії, при чому, щодо двох монастирів складено по два документи із різницею у два роки – 1725 та 1727.

Згідно цих табелів-реєстрів, у катедральному Переяславському Вознесенському монастирі у 1725 році налічувалося 9 крилошан (Таблиця 1) (Описаніє документовъ 1879, с. 907-910). Окрім цього, у реєстрі зафіксовані імена трьох уставників, двоє з яких померли 1725 року: 29-річний ієродиякон Василь (Варлаам) Григорів, козацький син з Переяслава; 36-річний Іоанн (Іоаків) та 40-річний Захарія (Зеновій) Прокопів, обидва міщанські сини з Переяслава (Описаніє документовъ 1879, с. 909-912).

Таблиця 1. Перелік крилошан у Переяславському Вознесенському монастирі, 1725 рік

№ п/п	Ім'я світське	Ім'я чернече	Прізвище / прізвисько	Вік	Чернечий сан	Соціальний стан та місцевість походження
1	Петро	Полікарп	Трушевич	45	ієромонах	козацький син з містечка Трахтемирів ¹
2	Ілля	Іраклій	Григорів	35	ієромонах	селянський син з міста Ярослав ²
3	Стефан	Савватій	Миколаїв	30	ієромонах	міщанський син з міста Переяслав
4	Василій	Варсонофій	Яновський	30	ієродиякон	священицький син з міста Лохвиця ³
5	Григорій	Герасим	Яковлів	18	ієродиякон	міщанський син з міста Переяслав
6	Данило	Досифей	Соболев	15	ієродиякон	міщанський син з міста Переяслав
7	Герасим	Гедеон	Єльницький	20	ієродиякон	священицький син з міста Калуш ⁴
8	Євстафій	Епіфаній	Найдович	20	монах	міщанський син з міста Переяслав
9	Стефан	Софроній	Пятинський	70	монах	міщанський син з міста Броди ⁵

Наприкінці 1726 – на початку 1727 року у реєстрі насельників монастиря зазначено шістьох крилошан, де, окрім вже згаданих Петра Трушевича, Іллі Григоровича, Василя Яновського та Євстафія Найдовича, зазначені імена двох нових крилошан-ієродияконів: 23-річний Феодор (Феодосій) Герасимов, священицький син з Переяслава та 33-річний Тихон (Тимон) Облаповський (Описаніє документовъ 1879, с. 903-904), міщанський син з міста Ромни⁶. Дуже важливим є уточнення щодо двох уставників, адже 35-річний Василь

¹ Трахтемирів – містечко, центр Трахтемирівської сотні Переяславського полку, тепер – село Черкаського району Черкаської області України.

² Ярослав – місто Перемиської землі Руського воєводства Речі Посполитої, тепер – місто Підкарпатського воєводства Польщі.

³ Лохвиця – місто, центр Лохвицької сотні Лубенського полку, тепер – місто Миргородського району Полтавської області.

⁴ Калуш – місто Галицької землі Руського воєводства Речі Посполитої, тепер – центр Калуського району Івано-Франківської області.

⁵ Броди – місто Руського воєводства Речі Посполитої, тепер – місто Золочівського району Львівської області.

⁶ Ромни – місто, центр Роменської сотні Лубенського полку, тепер – центр Роменського р-ну Сумської області.

(Володимир) Григорович, козацький син з Переяслава, названий уставником першого крилосу, а 32-річний Стефан Миколайович, який у попередньому реєстрі був крилошанином, значиться уставником другого крилосу (Описаніє документовъ 1879, с. 901-904). Таким чином, бачимо чітку сепарацію крилошан на два традиційні крилоси – лівий та правий.

У двох аналогічних реєстрах Переяславського Михайлівського монастиря зазначено по одному уставнику, а крилошан по п'ять та шість відповідно (Описаніє документовъ 1879, с. 911-918). Подібна кількість крилошан була і у Покровському Красногірському монастирі міста Золотоноша¹ – п'ять крилошан та один уставник (Описаніє документовъ 1879, с. 919-922).

Про трьох півчих-монахів з монастирів Переяславської єпархії ми дізнаємося з архівних справ Олександрівського монастиря, які опрацювала Ірина Чудинова. У 1742-1746 роках головщиком, а згодом уставником лівого крилосу у Олександрівському монастирі був син міщанина з міста Берестя², який 1724 року був пострижений у Мошногірському Вознесенському монастирі³ Переяславської єпархії, а у 1728 році «*послушание имел в монастыре крылошское*» (Чудинова 1994, с. 168). У 1744 році ієромонахом столичного монастиря був Лаврентій (в миру Леонтій) Богдановський, син козака з Ніжина, який прийняв ієродияконський сан у катедральному Переяславському Вознесенському монастирі у 1726 році (Чудинова 1994, с. 174). У 1742 році ієромонахом у імперській столиці був Пахомій (в миру Павло) Жуковський, син муляра, походженням з Речі Посполитої («*полской нации города Новодомска*»), який постригся у Переяславському Михайлівському монастирі у 1731 році, а у ієромонахи був посвячений у Переяславському Вознесенському монастирі у 1733 році, де виконував послушення уставника (Чудинова 1994, с. 177).

Півчий, регент та бандурист Йоакима Струкова (1727-1730)

Згідно відомостей, наведених у справі 1730 року з архіву Святійшого правлячого синоду, ситуація із відсутністю окремих посад півчих у монастирях Переяславської єпархії не змінилася, адже, як і в реєстрах 1720-х років, тут значаться виключно ієромонахи, ієродиякони та монахи (Описаніє документовъ 1910, с. 1011-1012). До прикладу, у Смоленському архиєрейському домі у цей час нараховувалося 22 півчих, а у катедральному соборі у місті Воронеж⁴ – 21 півчий (Описаніє документовъ 1910, с. 1007-1010).

Завдяки донесенню у Святійший правлячий синод від Переяславського єпископа Варлаама Леницького зі скаргою про захоплення домового майна та коштів архиєрейського дому попереднім єпископом Йоакимом Струковим, ми дізнаємося, що останньому служили регент, півчий і, навіть, бандурист. Так, новопоставлений владика свідчив, що Йоаким Струков залишив у Москві ієромонаха-регента, тобто керівника півчих, та ще чотирьох слуг, не заплативши їм за два роки служби: «*ієромонаха-регента Митрофана*» (Описаніє документовъ 1910, с. 655). У лютому 1731 року колишній Переяславський єпископ Йоаким Струков відкинув звинувачення, а також заперечив, що ієромонах Митрофан, начебто, був регентом: «*жалованье ієромонаху Митрофану (который регентомъ не былъ) и*

¹ Золотоноша – містечко, центр Золотоніської сотні Переяславського полку, тепер – місто, центр Золотоніського р-ну Черкаської області.

² Берестя – місто, центр Берестейського воєводства Речі Посполитої, тепер – центр Берестейської області Республіки Білорусь.

³ Монастир розташовувався поблизу села Мошни Київського воєводства Речі Посполитої, тепер – село у Черкаському районі Черкаської області.

⁴ Воронеж – місто, центр Воронізької губернії Російської імперії, тепер – центр Воронежської області Російської Федерації.

остальнымъ служителямъ было выдано» (Описаніє документовъ 1910, с. 656). Серед вищезгаданих чотирьох слуг були вказані бандурист та півчий: *«забралъ съ собою серебрянную посуду покойного Переяславского епископа Кирилла и 4-хъ служителей – кучера, фориса, бондуриста и пѣвчаго»* (Описаніє документовъ 1910, с. 656). Якщо наявність єпископського співака нас не дивує, з огляду на попередні відомості, то незвичною є згадка про єпископського бандуриста. Очевидно, йдеться про домашнього музиканта-інструменталіста, який розважав єпископа у повсякденному житті. 27 жовтня 1730 року вже Йоаким Струков, який на той час був єпископом Воронежським, зажадав через Святійший правлячий синод повернути власне майно, яке залишилося у Переяславі, де серед книг значився нотний Ірмолой: *«ермологий нотный»* (Описаніє документовъ 1910, с. 655-656)¹. Це чи не найстарша згадка про нотні Ірмолої у Переяславській єпархії (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 367-370).

Співочі інновації Арсенія Берла (1733-1744)

Життя Переяславської катедри та єпархії суттєво змінилося після приходу єпископа Арсенія Берла. По-перше, 1733 року Переяславська єпархія отримала окремий статус, а по-друге, 1738 року було засновано Переяславський колегіум². Прагнення загальних змін були не особистою забаганкою єпископа, а вкладалися у намагання російського імперського уряду та Святійшого правлячого синоду підвищити освітній рівень кліру в рамках церковних реформ, запроваджених за правління імператриці Анни Іоанівни (Титлинов 1905, с. 382-383).

Осмислюючи значення наступної пам'ятки, можемо стверджувати, що інновації торкнулися і церковного співу. 1734 року у катедральному соборі Переяслава Дмитром Ігнатовичем Фіялковським було переписано музично-теоретичний трактат Миколая Дилецького, що зазначено на титульному аркуші рукопису: *«Грамматика юже издаде Николай Дилецкій в црствующемъ градѣ москвѣ, А преписа себѣ Димитрій Игнатовичъ Фѣялковскій власними своими труды и кошѣтом в градѣ Переяславльѣ, в катедралномъ мнстри вознесеня Гспдня. 1734 Года, февраля 21 числа»* (НМІУ, фонди, РД-204, титульний аркуш). Трактат призначався для навчання дітей та юнаків норм та правил багатоголосого (партесного) співу, що також було зазначено на титульному аркуші рукопису: *«А принадлежит сия именуемая к обучению отрокъ согласий, мусикииския, и к строению художества а что в ней провозвѣсти о том ниже сего явствуесть»* (НМІУ, фонди, РД-204, титульний аркуш). Детальніше про Переяславський список «Музичної Граматики» можна дізнатися з окремої публікації (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 34-56).

Про практичне застосування трактату вже в перші роки після його створення свідчить маргінальний запис польською мовою на форзаці в кінці рукопису, де зазначено, що 8 вересня 1737 року співався урочистий концерт: *«А. 1737 msca 7bra 8 dnia spiewalistry koncert solennie»*. Сучасні дослідники італійського музичного терміну «концерт» (від лат. *concerto* – змагаюсь) зазначають, що він виник в Італії у XVI столітті і повсюдно протягом XVI-XVIII століть застосовувався в Європі, зокрема, і на українських теренах. Так, термін «концерт» широко використовувався в назвах партесних композицій XVIII століття з «Київської колекції», наприклад, «Концерты и Службы Бжии на 8 голосов» (Герасимова-Персидська 2006, с. 18, 58,

¹ Нижче у цій справі в переліку майна також згадана срібна труба довжиною «5 четвертей» (стб. 658). Однак розміри (з опису незрозуміло, чверті якої міри довжини маються на увазі; можна лише припустити, що мова йде про лікоть) та матеріал виготовлення предмета не дають нам підстав впевнено стверджувати, що тут мова про музичний інструмент.

² У цей самий час латинські школи (семінарії) було запроваджено у В'ятській (1735), Нижегородській (1738), Крутицькій (1739) та Астраханській (1739) єпархіях.

104, 220). Цей факт дав підстави дослідникам інтерпретувати «концерт», як окремий жанр партесного багатоголосся (Герасимова-Персидська 2006, с. 7). Як і у випадку із маргінальним записом 1737 року з рукопису з Переяслава, на партесних композиціях з «Київської колекції» неодноразово зустрічаються покрайні коментарі із використанням терміну «концерт»: *«Сии концерты четырёхголосные въ четырехъ книгахъ», «Сей концерт на осм голосов трудни спѣвал его...», «чтоб не кричали вам в уши учачи сельмизацѣи или концерты»* (Герасимова-Персидська 1976, с. 32-40). Таким чином, ми вважаємо цю маргіналію переконливим доказом того, що згадується саме партесний концерт.

Можна сміливо припустити, що виконавцями цього концерту були катедральні півчі. Єдине повідомлення, що засвідчує їхнє існування у часи єпископа Арсенія Берла, датується 1744 роком, коли у списках школи риторики Переяславського колегіуму знаходимо півчого Івана Соколовського, який був сином священика Афанасія з Троїцької церкви села Остролуччя¹: *«Іоаннь Соколовскій, 23 года – пѣвчимъ при кафедрѣ духовной»* (Ведомость 1890, с. 668). У списках спудеїв за попередні роки також маємо відомості про його успішність на різних щаблях навчання (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 105-106).

У часи Переяславського владика залишалася сталою ситуація довкола монастирських півчих (крилошан). Про це свідчать відомості 1743-1745 років з катедрального Переяславського Вознесенського монастиря та ще двох обителів: 1) *«Въ кафедральномъ Вознесенскомъ м-рѣ ц-вѣ Вознесенская... 5 крилосныхъ»*; 2) *«Въ Михайловскомъ гарнизонномъ м-рѣ ц-вѣ Арх. Михаила ... уставщикъ, одинъ въ священнослуженіи, 3 клиросныхъ»*; 3) *«Въ Спасскомъ Золотоношскомъ Красногорскомъ м-рѣ церкви Преображенская... уставщикъ, крилосный»* (Описаніє документів 1908, с. 606).

Півчий Никодима Скребницького (1745-1751)

До нещодавно поставленого єпископа Переяславського і Бориспільського Іоанна Козловича 23 червня 1753 року було написано «доношеніє» від Григорія Васильовича Бурбаса. Прохач очікував дозволу навчатися у Переяславському колегіумі: *«желаю школъ латинскихъ обучатся»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 204, арк. 1). Разом із цим, Григорій Бурбас подав автобіографічні відомості, де зазначив, що у 1747 році протягом півроку він був катедральним півчим: *«в 747м году узято мене до антецесара Вашего Высоко Преосвященства Никодима в манастир катедралній Переясловскій в пѣвчїи, і обрѣтался в пѣвческомъ званїи полгода»*. По тому за співаком прислали сотника, аби разом з іншими співаками доправити до монаршого двору до Санкт-Петербургу для співу у придворній капелі. Там він і провів наступні п'ять років, допоки у нашого героя відбулася мутація голосу, а отже його відправили назад у Переяславську єпархію: *«и тамо я обрѣтался годовъ пять, егда же з голосу спавъ, то мене съ протчїими пѣвчими от двору високомонаршого отпущено в домъ за атестатомъ»*. З огляду на повідомлення про мутацію голосу, що відбувається у підлітків приблизно у 14-17 років, то вірогідною датою народження хлопця можна вважати другу половину 1730-х років, а, отже, до складу переяславських катедральних півчих він потрапив, приблизно, у віці 10 років. Зрештою, це прохання отримало схвальну резолюцію владика: *«учитися в школахъ Бгъ благословить когда прилѣжное ученіе возимѣть то не будетъ оставлень»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 204, арк. 1 зв.).

¹ Остролуччя – село Баришівської сотні Переяславського полку, тепер – село Гостролуччя Броварського р-ну Київської області.

«Вокальна музика» Гервасія Линцевського (1757-1769)

Офіційний автентичний термін, який використовується у документах цього періоду для позначення колективу півчих при Переяславській катедрі – «вокальна музика»¹. За відсутності відповідних свідчень нам складно пояснити спосіб виникнення цього терміну, проте з назви стає очевидним, що колектив спеціалізувався на виконанні виключно вокальної музики. Зауважимо, що немає жодних підстав вважати, що цей термін виник виключно з причини запровадження при катедрі партесного, або по-іншому церковного багатоголосого співу.

Перше повідомлення про «вокальну музику» Гервасія Линцевського пов'язане з воєнно-політичними подіями Семирічної війни. У зв'язку із захопленням Кенігсберга (столиці Східної Пруссії) військами Російської імперії виникла потреба облаштувати у місті православний храм. А от півчих туди імперське керівництво вирішило набрати в Гетьманщині, у зв'язку із чим 31 березня 1760 року від імені імператриці Єлизавети Петрівни до гетьмана Кирила Розумовського було написано відповідного листа: *«пєвчих самих лутчия [...] всевысочайше повелѣваемъ вамъ выбрать онихъ из малороссіянъ двенадцеть человекъ»* (ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 3289, арк. 1). На виконання цього розпорядження листи з вимогами для пошуку співаків були надіслані у полкові канцелярії, а також до єпископів українських епархій, серед яких був і Гервасій Линцевський: *«Преосвященнѣйшый Гспднь єпископъ переяславскій и борисполскій [...] прошу за силу оного ея императорскаго величества высочайшого повелѣнія с находящихя в вокальной вашего преосвященства музике или гдѣ можно въ переясловлѣ к тому способныхъ людей особливо изобрѣтавчихя в училищахъ сколько можно самихъ лучшихъ пѣвчихъ выбрать в томъ числѣ: былъ єдинъ басѣста теноръ еденъ алтъ єдинъ і дискант єдинъ и по выбору прислать оныхъ [...] в Глуховѣ откуду понадлѣжащемъ ихъ приборѣ отпралень: будутъ в санктпѣтербургѣ»* (ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 3289, арк. 2-2 зв.). У листі вперше згадано вокальну капелу єпископа, при чому укладачі листа також прописали можливість набрати співаків з числа здібних студентів Переяславського колегіуму або інших тубільців. Загалом єпископ повинен був відібрати чотирьох півчих, по-одному в кожену вокальну партію. Зрештою, Гервасій Линцевський відправив до Глухова², тодішньої столиці Гетьманщини, чотирьох місцевих студентів, аргументувавши, що і сам не може зібрати достатньої кількості співаків та має труднощі із власною капелою: *«Мы бы и из нашей вокальной музыки таковыхъ людей выбрать и отправить к таковому дѣлу рады; но еще изъ самого нашего въ епархію переяславскую прибытія собратся на свою музику хотя и старалися не можемъ за малостію епархии нашея и для того єдинимы боле монахами доволствоватся а в случаи и сами пособлять принуждены»* (ЦДІАК, ф. 269, оп. 1, спр. 3289, арк. 7 зв., 10). Відповідь єпископа датується 23 квітня 1760 року.

Наступного року відбулася нова спроба отримати церковних півчих з Переяслава. 12 жовтня 1761 року до Переяславського єпископа написав листа новий намісник Троїце-Сергієвої лаври Лаврентій Хоцятовський. У ньому архимандрит пояснює, що у зв'язку зі своїм

¹ У нашому дослідженні, поруч із автентичним терміном, ми воліємо використовувати і сучасні терміни, які збагачують синонімічний ряд, такі як «вокальна капела», «вокальна капела єпископа», «вокальний колектив», «співочий колектив», «колектив єпископських півчих», «колектив архиєрейських півчих», «колектив катедральних півчих», «архиєрейський хор», «катедральний хор» тощо.

² Глухів – місто, столиця Війська Запорозького (Гетьманщини), тепер – місто Шосткинського району Сумської області.

призначенням повинен прикласти максимальні зусилля для більшої слави монастиря. Відповідно намісник просив позичити йому до шести півчих, серед яких мають бути басы, альти та дисканти: «*прошу одолжить меня пѣвчими басами, алтами и дышкантами члвкъ до шести, въ коихъ лавра имѣетъ нужду*» (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 338, арк. 2). Співаків просили доставити коштом лаври до Санкт-Петербургу, де на той час перебував новопризначений архимандрит.

Із документу про облік населення Гетьманщини ми дізнаємося, що півчі єпископа були організовані в окрему інституцію при катедральному монастирі. 1765 року щойно призначений малоросійський генерал-губернатор та президент Другої Малоросійської колегії Петро Рум'янцев-Задунайський наказав здійснити ревізію всього краю, виключно із Переяславським полком, катедральним монастирем та колегіумом: «*в полку переясловскомъ опись потребно ведать о находящихся в катедральномъ Переяславскомъ Мнстрѣ, и в семинаріи Переясловской, кромѣ духовног чина, то есть иеромонаховъ, иеродияконовъ и дияконовъ, всякого званія людяъ и ученикахъ*» (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 539, арк. 2). В ревізії Вознесенського монастиря міститься опис катедральних співаків під окремим заголовком: «*В пѣвческой Архіерейской*» (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 539, арк. 7). Зауважимо, що «півча» («пѣвческая») це друга, як видається, не офіційна, спрощена назва колективу, яка, як ми припускаємо, сформувалася від найменування спеціального приміщення, де мешкали півчі. Ця назва використовувалася і протягом наступних десятиліть.

У списку зазначено дев'ятьох півчих, а також їхні короткі біографічні відомості – повне ім'я, місце народження, вік, соціальний стан та посада (Таблиця 2). Семеро півчих навчалися руської грамоти у катедральному монастирі. Важливо підкреслити, що вони не були учнями колегіуму, принаймні їхніх імен не має у списку спудеїв, який міститься у цій же справі.

Таблиця 2. Перелік архиєрейських півчих при Переяславському Вознесенському монастирі, 1765 рік

№ п/п	Ім'я	Прізвище / прізвисько	Вік	Посада	Соціальний стан та місцевість походження
1	Стефан	Домонтовський	27	півчий та інспектор ¹	син померлого посполитого Григорія Бакая з містечка Домонтів ²
2	Іван	Лялка	12	півчий	син підданого Переяславської катедри Федора Калаберди з села Лялинці ³
3	Стефан	Махиня	12	півчий	син померлого священика Наума Махині зі слободи Грузької ⁴
4	Іван	Несторович	18	півчий	син померлого священика Петра Несторовича з містечка Кропивна ⁵

¹ За аналогії з цією ж посадою у Києво-Могилянській академії, можемо припустити, що інспектор дбав як про побут співаків, так і про їхню професійну підготовку.

² Домонтів – містечко, центр Домонтовської сотні Переяславського полку, тепер – село Домантове Золотоніського р-ну Черкаської області.

³ Лялинці – село Чигрин-Дубровської сотні Лубенського полку, тепер – затоплене Кременчуцьким водосховищем.

⁴ Грузька – поселення Новослобідського козацького полку, тепер – село Кропивницького р-ну Кіровоградської області.

⁵ Кропивна – містечко, центр Кропивнянської сотні Переяславського полку, тепер – село Золотоніського р-ну Черкаської області.

5	Григорій	Лінцевський	13	півчий	син посполитого Онисима Лінцевського з села Тернівка ¹
6	Дмитро	Капизьоненко	15	півчий	син померлого козака Федора Капизьона з міста Черкаси ²
7	Стефан	Опанасов	9	півчий	син померлого посполитого Опанаса з села Галиця ³ ; круглий сирота
8	Павло	Онисимович	8	півчий	син померлого Ониська Коровника, підданого Переяславської катедрі з села Андруші ⁴
9	Микита	Іванов	25	півчий, монах	прибув з Правобережжя і планував пробути у послуху півроку; був з вадами розумового розвитку

Загалом, помітно, що всіх півчих можна охарактеризувати одним словом – знедолені, адже шестеро з дев'яти не мали батька, ще один був круглим сиротою, а один – з вадами розумового розвитку.

Півчі єпископа Йова Базилевича (1770-1776)

Із часів Йова Базилевича маємо документальні свідчення про дітей-співаків, яких відправляли з Переяслава до Санкт-Петербургу. 1772 року малолітній архієрейський півчий Григорій Марков, син писаря Домонтовської сотні, був відправлений до Петербурзької семінарії при Олександрівському монастирі, де навчався та був співаком: *«взятъ онъ къ преосщенному Юву переяславскому въ пѣвчие, а отъ туда въ 772 году отправленъ въ нѣвскую семинарію»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1448, арк. 1).

У лютому 1773 року до російської столиці з Переяслава було відправлено ще двох не названих на ім'я «малих» півчих єпископа (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 848, арк. 23-24).

«Вокальна музика» Іларіона Кондратовського (1776-1785)

Найбільша кількість документальних згадок про півчих Переяславської катедрі походить з часів влади Іларіона Кондратовського.

Один зі шляхів залучення до вокальної капели єпископа – прохання бажаючих, які були адресовані особисто архиєрею. Саме у такий спосіб 1778 року Юхим Соколовський (*«Евфимъ Соколовскій»*) просив прийняти його до складу «півчой»: *«по моему желанію меня принять в певческую»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 1). У документі зазначено підставу, на яку посилався прохач – він виявився здібним до співу: *«по апробаціи явился к помѣщенію в число голосов вокалія вашего Высокопреосвященства музыки способнимъ»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 1). Зрештою 22 травня його було прийнято: *«просителя Евфима Соколовского принявъ, причислит в число пѣвчих»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 2). І вже з часом, а саме 8 лютого 1782 року, Юхим отримав із Переяславської полкової канцелярії

¹ Тернівка – поселення Новослобідського козацького полку, тепер – село Кропивницького р-ну Кіровоградської області.

² Черкаси – місто Київського воєводства Речі Посполитої, тепер – центр Черкаської області.

³ Галиця – село Монастирської сотні Прилуцького полку, тепер – село Ніжинського р-ну Чернігівської області.

⁴ Андруші – село Трахтемирівської сотні Переяславського полку, тепер – затоплене Канівським водосховищем (поруч з містом Переяслав).

звільнення від козачої служби для переходу в духовенство (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 4), маючи сподівання отримати за службу в капелі священицьке свячення. У цей час він продовжував виконувати обов'язки єпископського півчого: *«Вашего Высокопреосвященства вокалнія музики пѣвчій Евфимъ Соколовскій»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 3). Співацька кар'єра Юхима тривала й у 1785 році, про що свідчить його «доношеніє» від 22 травня (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 5). Таким чином, Юхим Соколовський був катедральним півчим щонайменше протягом семи років.

28 травня 1779 року вступити до колективу єпископських півчих просився тенор Остап Рябоконт («*Остапъ Рябоконтъ*»): *«Нинѣ желаю послужить въ вокалной Вашего Высокопреосвященства музикъ голосом теноровим»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1339, арк. 1). Перед цим Остап практикував церковний спів («*понѣсколко и примѣнилсь*») у Київському Пустинно-Микільському монастирі (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1339, арк. 1). У складі переяславських півчих він перебував щонайменше до 10 січня 1781 року (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1339, арк. 3).

У червні 1780 року отримати місце в архиєрейському хорі прагнув Степан Степанович, син вікарного священика Переяславської Петропавлівської церкви Євстафія Стефанова (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1453, арк. 2)¹. Із документів дізнаємося про деякі факти з життя співака (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 111). За велінням батька, Степан одружився на Анні, доньці священика Трофима Усовського, з якою у них народився син. Степан начебто не володів належними для єпископських півчих уміннями, проте обіцяв навчитися. Разом із тим він претендував на ті самі умови утримання, які мали інші півчі: *«но чтобъ точію обучится той музикъ, а бытъ желаетъ на такомъ содержаніи, какъ и протчіе пѣвчіе находятся»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1453, арк. 2). Незабаром, 8 серпня цього ж року, згідно указу Малоросійської колегії, тенора Степана відібрали півчим до імператорського двору в Санкт-Петербурзі, через що його спочатку направили до столиці Гетьманщини: *«доставить в Глуховъ на казенномъ коштѣ»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1452, арк. 1).

Про набір катедральних півчих шляхом залучення церковно-адміністративної вертикалі дізнаємося зі справи від 6 липня 1780 року, коли з Переяславської духовної консисторії було надіслано єпископські укази в Миргородське, Хорольське та Баришівське духовні правління, аби прислали якомога більше здібних до співу дітей та юнаків. При чому було конкретизовано пошукувані вокальні голоси, а саме басы, тенори та особливо дисканти: *«годящихся зъ голосовъ басовъ теноров а особливо дискантовъ въ вокальную его преосвященства музику»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 7). Цікаво, що єпископ наказав не обмежуватися виключно дітьми представників кліру, а й набирати півчих з інших станів: *«изъ священно и церковнопрічетничих дѣтей или и другого званія»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1310, арк. 7). 14 липня 1780 року духовне правління Миргородської протопопії отримало відповідний указ із консисторії, а 18 вересня того ж року звітувало Переяславському єпископу про набір півчих (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1450, арк. 2). Було відібрано п'ятеро співаків – бас, тенор та троє альтів. Першим у списку записаний неодружений 26-річний бас Яків, син померлого священика Воскресенської церкви міста Миргород² Федора Боровиковського: *«з басовъ одинъ синъ умершого священника вѣкарного Воскресенской Миргородской Церкви Феодора Боровиковского Яковъ лѣтъ 26 холостъ»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1450, арк. 2). Також маємо інформацію про іншого музиканта з миргородського роду – Луку Івановича Боровиковського (Рыцарева 1987, с. 66). Одружений 21-річний тенор Олексій

¹ Документи дають варіативність патронімічного прізвища Степана – Степанович, Степановський, Стефановський.

² Миргород – місто, центр Миргородського полку, тепер – центр Миргородського р-ну Полтавської області.

Горкавенко належав до козачого стану і був сином церковнослужителя з Преображенської церкви у селі Петрівці¹: *«теноровъ один синъ находячогось въ должность при церквѣ Преображенской в селѣ Петровцяхъ Петра Горкавенка Алексѣй Горкавенко женатъ званія козачого лѣтъ 21»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1450, арк. 2). До альтів було відібрано 10-річного Василя, сина Михайла Чайковського, священника Воскресенської церкви села Ярмаки²: *«алтовъ три еденъ синъ священника воскресенской ярмаковской церквѣ Михаила Чайковского Василій лѣтъ 10»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1450, арк. 2). Ще двоє альтів Ігнат (13 років) та Дорофій (10 років) Дем'яненки були рідними братами-сиротами козацького походження з села Піски³: *«да два родніе братя Игнатъ и Дорофей Демяненки родимци Лубенского полку села Пѣсокъ а по переходѣ оттоль проживали при школѣ протопопіи здешней в селѣ Зуевцах не имеющій отца и маткы в сиротствѣ званія козачого лѣтъ Игнату 13 а Дорофею 10»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1450, арк. 2)⁴. Зрештою, залишається невідомим, чи кого-небудь з відібраних кандидатів прийняли у склад капели.

З документів за серпень 1780 року стає зрозумілим, що частина півчих Переяславського єпископа відправилася до Санкт-Петербургу у розпорядження місцевого архиєпископа Гавриїла Петрова-Шапошнікова (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1451, арк. 2). Перший з хлопців, 11-річний Андрій, син дякона Іоанна Максимовича, який походив з містечка Басань⁵, а другий, Данило, 9-ти років, був сином пономаря Переяславської Петропавлівської церкви Онисима Глоденка: *«находящихся при вокальной Его Преосвященства музыки двоихъ пѣвчихъ протопопіи Басанской мѣстечка Басанѣ дякона Іоанна Максимовича сына его Андрея и градскія Переяславскія Петропавлавскія церкви пономаря Онисима Глобенка сына его Данила»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1451, арк. 1, 3, 4). Перший з хлопців, будучи півчим, навчався у Переяславському колегіумі: *«діакона Іоанна Максимовича сынъ, обучался въ семинаріи переяславской латинскому языку по школу Грамматику»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1451, арк. 3).

15 вересня 1781 року датується прохання Федора Чернявського щодо його прийняття до складу архиєрейських півчих: *«послужить въ числѣ голосовъ вокальной музыки когда буду то способенъ, ибо я нѣсколко уже к сему и примѣнилсь»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1587, арк. 1-1 зв.). 23-річний Федір спочатку засвідчив, що його батько походив з козаків, проте продав хутір та тривалий час був дяком, а сам юнак жив при різних церквах, прислужував дякам, де в одного з них два роки *«какъ писать такъ и вокальной музыкѣ обучился»*⁶, а згодом й сам служив дячком в церкві Різдва Христового у містечку Шишаки (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1587,

¹ Петрівці – село Миргородської 1-ї сотні Миргородського полку, тепер – село Миргородського р-ну Полтавської області.

² Ярмаки – село Миргородської 1-ї сотні Миргородського полку, тепер – село Миргородського р-ну Полтавської області.

³ Піски – на середину XVIII століття в Лубенському полку знаходилося чотири села з такою назвою; тут – найімовірніше село Піски Лохвицької сотні, тепер – село Миргородського р-ну Полтавської області.

⁴ Зуївці – село Миргородської 1-ї сотні Миргородського полку, тепер – село Миргородського р-ну Полтавської області.

⁵ Басань – містечко, центр Басанської сотні Переяславського полку, тепер – село Нова Басань Ніжинського р-ну Чернігівської області.

⁶ У нас немає підстав вважати, що використання тут прохачем терміну «вокальної музики» означає, що він навчався мистецтву церковного (партесного) багатоголосся. За нашими спостереженнями у подібних документах з інформацією про початкову освіту в парафіяльних школах Переяславської єпархії XVIII століття йдеться виключно про ірмолойний спів, що дає нам вагому підставу вважати, що Федір Чернявський проходив навчання саме на основі ірмолою.

арк. 3-3 зв.)¹. У винагороду за службу півчим прохач плекав надію отримати від єпископа священницьке місце в одному з приходів (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1587, арк. 9). Однак, очевидно, напередодні чергової загальнодержавної ревізії населення, у консисторії виникли обґрунтовані сумніви щодо приналежності прохача до духовного стану, тому за резолюцією архиєрея, Федір залишався катедральним півчим до квітня 1782 року, допоки тривали відповідні перевірки (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1587, арк. 4-7 зв., 10-16 зв.). Зрештою Федора Чернявського було відіслано до села Кочубеївка², маєтності підполковника Павла Кочубея, підданним якого його фактично було визнано. Подальше можливе перебування цього молодого чоловіка у складі катедральної капели ставилося у залежність від волі поміщика (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1587, арк. 18-18 зв.).

У вокальному колективі траплялися і порушення внутрішньої монастирської дисципліни, що відклалося у справах архіву Переяславської духовної консисторії. Так, за скаргою нещодавно висвяченого священника Павла Волосевича, *«находящагося при вокальной его преосвященства музикъ»*, про його побиття ієродияконом Романом, консисторія провела розслідування інциденту, що стався у монастирі на світанку 11 серпня 1781 року. Було допитано учасників та свідків конфлікту й за зібраною інформацією з'ясовано, що бійці передувала спільна пиятика: *«священникъ Павелъ Волосовичъ не безвини есть, что съ нимъ же Романомъ пянственную производилъ компанію, и чрезъ то къ дракъ привелъ себя и его»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1557, арк. 20). Зрештою в консисторії винесли суворе рішення – ієродиякона Романа, який вже неодноразово мав дисциплінарні стягнення, позбавити сану, а Павлу Волосевичу заборонити священослужіння і заслати у Богуславський монастир на два роки «въ черную работу». Проте, єпископ пом'якшив покарання ієрею Павлу, адже це був перший проступок з необережності: *«чрезъ 6 д[н]ей класть ему по 30 поклоновъ доземних а послъ чрезъ 3 недели ежедневное иметь служеніе»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1557, арк. 20 зв.). Для нашого дослідження важливо, що це єдиний зафіксований випадок, коли священник служив у Переяславській вокальній капелі. На жаль, у джерелі не зазначено, які функції він виконував. Не виключено, що Павло Волосевич початково був півчим, а ієрейське свячення отримав в якості винагороду за службу в капелі.

Історія з бійкою принагідно торкається і повсякденних вимірів життя учасників капели. Ієродиякон Роман у своїх поясненнях та виправданнях характеризував доконфліктні взаємини зі священником Павлом наступним чином: *«по християнской приязни, кая продолжалась изъ самага его Волосевича вступленія въ службу вокальной музыки съ нимъ тѣсно...»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1557, арк. 2). Також джерело проливає світло на організацію життєвого простору співаків. У документах кілька разів згадується приміщення «півча» («пѣвческая»), де вони мешкали і яке, в умовах обмеженої площі монастирського двору, розташовувалося неподалік келій братії. Окрім цього, дізнаємося, що в обов'язки монастирського сторожа входило прибирання в сінях півчої та в дворі навколо. У зв'язку із цим довідуємося, що неподалік півчої розміщувався невеликий город, який, вірогідно, був у віданні співочого колективу: *«ходили по заогородку при пѣвческой состоящемъ»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1557, арк. 7 зв.).

В ревізійній відомості 1782 року було виявлено випадок, коли один з учнів Переяславського колегіуму одночасно був ще й єпископським півчим: *«умершаго чтеца Артемона Пашутинскаго сыновья: Василій обучается въ здешней семинаріи риторики, находится нынѣ при вокальной его высокопреосвященства музыки въ пѣвчихъ, 18 [лет]»*

¹ Шишаки – містечко, центр Шишацької сотні Миргородського полку, тепер – селище міського типу Полтавського р-ну Полтавської області.

² Кочубеївка – село Велико-Будиської сотні Полтавського полку, тепер – село Полтавського р-ну Полтавської області.

(ЦДІАК, ф. 961, оп. 1, спр. 69, арк. 19 зв.). Мова про 18-річного Василя, студента класу риторики. Його батько – на той час вже покійний «чтець» (тобто дяк) Артемон Пашутинський з села Пологи-Вергуні¹. Півчій перебував у вокальному колективі й наступного 1783 року (Безпалько та Кузьмінський 2020, с. 107).

У відомості від 2 січня 1783 року, під час ревізії духівництва Бориспольської протопопії, занотовано катедрального півчого, сина померлого священника церкви Архангела Михаїла містечка Вороньків², 22-річного Іоанна Ващенкова: *«тоей же церкви умершаго священника Лукіяна Ващенкова дѣти: Иоаннъ при должности пѣвческой в Переясловскомъ находится катедралном мнстрѣ, [лет] 22»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1636, арк. 1 зв.).

Утримання півчих у часи Іларіона Кондратковського

Про матеріальне забезпечення півчих можемо дізнатися завдяки збереженим прибутково-видатковим книгам Переяславського катедрального монастиря за 1780 та 1783 роки. Рух фінансів 1780 року облікував ризничий ієромонах Агафоник (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1589, арк. 2, 3), а 1783 року – ієромонахи-казначей Іларіон та Христофор Сулима (останній змінив попередника на посаді у серпні цього року) (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 1, 2). Саме у розпорядженні цих ієромонахів і перебували монастирські кошти.

Серед згадок про джерела фінансування півчих маємо цікавий факт, який не траплявся в інших документах – наявність «пѣвческих кружекъ», з яких, зокрема, у 1780 році було отримано немалий прибуток: *«Оставшихся от пѣвческих кружекъ. Рубли 25. Копейки 60»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1589, арк. 3). Можна припустити, що це були спеціальні запечатані ємності, куди бажуючі кидали грошові пожертви, що спеціально призначалися для архиєрейських півчих. «Півчі кружки», очевидно, стояли на видному місці у катедральному соборі, також не виключено, що півчі брали їх із собою за межі монастиря. Про останнє може свідчити «донос» в Синод на владика Іларіона Кондратковського, з якого дізнаємося, що при відвідуванні ним єпархії місцеве духовенство змушене було не лише утримувати архиєрейське оточення, але й давати подачки супроводжуючим його слугам, включно із півчими (Пархоменко 1908, с. 51).

Цікаво, що грошові суми з «кружок», щоразу різні, вносилися розпорядженням архиєрея у бюджет фінансування витрат на півчих саме як залишок після їхнього розподілу («раздѣлки», «подѣлу»). Припускаємо, що при розподілі коштів між півчими, якась їх частина віддавалася єпископу та неодмінно, волею владики, витрачалася на одяг та взуття для співаків. Турбота катебри про зовнішній вигляд півчих не вичерпувалася лише цими коштами, за необхідності могли бути спрямовані прямі дотації з архиєрейської казни. Як, наприклад, це сталося 1783 року, коли 30 січня було додатково внесено 25 рублів (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 31).

Окрім цього, записи демонструють нам, коли саме відбувалися «раздѣлки пѣвческих денегъ». 1780 року це сталося 26 січня та 19 травня (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1589, арк. 21), 1783 року – 9 січня та в перші числа травня (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 31). Таким чином, «кружки» відкривали незабаром після Різдва та Великодня (Туркестанов 1868, с. 97)³, найбільших релігійних свят, під час яких півчі могли максимально заробити.

¹ Пологи-Вергуні – село Переяславської 1-ї сотні Переяславського полку, тепер – село Бориспільського р-ну Київської області.

² Вороньків – містечко, центр Воронківської сотні Переяславського полку, тепер – село Бориспільського р-ну Київської області.

³ Великдень припадав на 19 квітня у 1780 році та на 16 квітня у 1783 році.

Фінансові книги містять і персоніфіковану інформацію, пов'язану з транзакціями коштів. У книзі витрат зберігся запис за 25 березня 1783 року про придбання одягу для вже згаданого Василя Пашутинського: *«У діакона новорукоположенног Михайла Антиповского куплено для Пашутинского на черкеску блакитну суконну бекешу за два рубля»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 32). А у прибуткових частинах книг згадуються імена Павла «ієродіакона п'вческого» (1780) (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1589, арк. 21) та «баса Евхіма» (1783) (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 31)¹, як осіб, відповідальних за внесення в казну залишку грошей з «кружки» після розподілу. Найімовірніше, вони були офіційними чи неформальними лідерами співочого колективу. Слід підкреслити, що ієродиякон Павло був ченцем монастиря, а не півчим. Це свідчення наштовхує на припущення про активну участь братії у справах колективу катедральних півчих і за часів попередніх єпископів.

Із записів прибутково-видаткових книг стає зрозумілим, що «вокальна музика» була поділена на «болших» та «малих» півчих. Хоча у документі немає чіткого визначення цих двох співочих груп, проте можна сміливо припустити, що йдеться про дорослих та малолітніх учасників вокальної капели. За кількістю купованого одягу та взуття можна вирахувати приблизну одночасну кількість катедральних співаків. Про дорослих півчих відомо, що у 1780 році їх було щонайменше четверо: *«Куплено для болших певчих четири поясовъ въ Богуславль по сьмдесять пят копъекъ гарусных полосатих красно съ зеленым»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1589, арк. 22). А з рахунків за 1783 рік дізнаємося про те, що у катедральному хорі, в один момент, співали вісім малолітніх півчих: *«Чернѣльницѣ за окрашення восьми п'вчим малим брилей дано тридцять копъекъ»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 32). Поєднавши ці відомості бачимо, що загальна кількість катедральних півчих складала щонайменше 12 осіб, з яких четверо були дорослими, а вісім малолітніми.

Записи про купівлю необхідних товарів здійснювалися протягом усього року, очевидно реагуючи на поточні або регулярні потреби співочого колективу. Деякі закупівлі готових предметів одягу та матеріалів робилися поза межами Переяслава – у Києві та навіть «за границею» у містечку Богуслав².

Статті видатків на купівлю чи пошиття однакових предметів одягу свідчать, що півчі кожної з категорій мали власну уніфікацію в одязі. Так, «болшим» півчим були закуплені однакові смугасті (червоні з зеленим) пояси, а для «малих» півчих виготовили з вибійчатого полотна «халати», а також замовили фарбування партії головних уборів, а саме «брилів». У якості верхнього одягу, у вжитку були «кафтани» та «кизикини». З аксесуарів можна згадати «галштуки», на виготовлення яких було закуплено сім ліктів шовкової тканини тафти («тафи») чорного кольору (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1685, арк. 32 зв.). Для пошиття чобіт закуповувалися юхта та яловича шкіра, ремінна шкіра на підошви, а також витратні матеріали (дъоготь, смола, дратва, купорос). Для оздобу одягу закуповувалися гаплики, білі та фарбовані нитки, олов'яні гудзики, шнури для плетених гудзиків, полотно на підкладки тощо.

Якщо вірити записам витратної частини книг, то кошти призначені для півчих йшли на пошиття, ремонт, а також закупівлю вже готового одягу та взуття. Витрати на грошове утримання, їжу та інші побутові потреби у документі не зафіксовані, тож найпевніше додаткове фінансування півчих відбувалося з інших джерел.

¹ Можливо, тут мався на увазі півчий Юхим Соколовський, про якого ми писали вище.

² Богуслав – містечко Київського воєводства Речі Посполитої, тепер – місто Білоцерківського р-ну Київської області.

Світські музиканти та Іларіон Кондратковський

У православних церквах Гетьманщини не використовували музичні інструменти, проте, очевидно, світські музиканти-інструменталісти неодноразово брали участь у повсякденному житті переяславських єпископів. Вперше такий факт було зафіксовано у 1727-1730 роках за часів Йоакима Струкова, про що ми вже писали вище. А у 1782 році за урочисті привітання на свята з архиєрейської казни Іларіона Кондратковського було заплачено 2,5 рублі музикантам та барабанщикам Київського легкокінного полку: *«Во дни высокоторжественныя роздано полку легкоконного кievского музикантамъ и барабанщикамъ за поздравленіе»* (ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 1684, арк. 4).

Півчі Амфілохія Леонтовича (1795-1799) та Сильвестра Лебединського (1799-1803)

На Переяславсько-Бориспільському вікаріаті відбилися зміни адміністративно-територіального устрою українських земель Російської імперії кінця XVIII століття, і фактично у часи Амфілохія Леонтовича йшла підготовка до створення окремої єпархії. Це було втілено 1799 року вже при поставленні Сильвестра Лебединського, який отримав титул єпископа Малоросійського та Переяславського. Про півчих двох єпископів знаходимо інформацію в записах прибутково-видаткової книги катедрального Вознесенського монастиря за 1799 рік. Зокрема, серед витрат за 16 квітня, тобто Велику Суботу, зазначено, що ченцям та півчим було придбано алкоголь, пиво та питний мед: *«Куплено для братіи и пѣвчимъ пива простого вѣдро за востьмдесять копѣекъ; меду питного восемь кварть по восемь копѣекъ»* (ЦДІАК, ф. 978, оп. 1, спр. 4, арк. 8). 17 квітня, тобто наступного дня, півчим було окремо видано кошти: *«Выдано на праздникъ Воскресенія Христова по прежнему обикновенію пѣвчимъ 80 [копѣекъ]»* (ЦДІАК, ф. 978, оп. 1, спр. 4, арк. 8). Припускаємо, що практика обдаровування півчих на свята мала тривалу тяглість і сприймалася сучасниками, як стала традиція.

Про одного з півчих, а саме Семена Киселівського, ми дізнаємося завдяки запису за 17 грудня того ж року, де йдеться про виплату візникові за перевезення з Києва до Переяслава: *«Уплачено звощику изъ Кіева нанятому за привозъ въ Переясловль пѣвчого Семена Киселіовского пять рублей»* (ЦДІАК, ф. 978, оп. 1, спр. 4, арк. 9). Вірогідно, співак поспішав прибути до катедрального монастиря до початку святкування Різдва. Також про нього довідуємося зі справи 1791 року, коли відбувався набір співаків до колективу митрополичих півчих у Києві. Згідно документу, 7-річний альтист Семен був сином покійного стихарного дяка Леонтія Киселівського з Переяслава (Борисов 2019, с. 9). Зрештою, залишається невідомим, чи Семен був прийнятий до митрополичої капели. Проте у 1799 році у віці 15-16 років він справді був півчим, а зважаючи на обставини про які йдеться у документі, а саме проїзд за рахунок переяславської катедрі та перебування у місті напередодні великого церковного свята, можемо сміливо припустити, що Киселівський був співаком капели Сильвестра Лебединського.

Висновки

У результаті дослідження нами були віднайдені документальні свідчення про архиєрейських півчих XVIII століття у 9 з 14 переяславських владик. Сукупний час архиєрейського служіння цих єпископів на Переяславській катедрі складає близько 63 років. З огляду на часову тяглість, очевидно, що, починаючи від владики Кирила Шумлянського служба півчих при архиєрейському домі не обривалася.

Згідно традиційних порядків при єпископських катедрах Гетьманщини, під час богослужінь, співали монахи-крилошани. Ця традиція красномовно простежується у Переяславському Вознесенському кафедральному та інших монастирях Переяславської єпархії протягом 1720-1740-х років. Загальна кількість півчих у кафедральному монастирі коливалася від 5 до 9 осіб. На чолі монахів-крилошан стояли уставники, які керували правим та лівим крилосами. І лише 1722 року спеціальним указом Святійший правлячий синод уніфікував правила, які в першу чергу стосувалися українських єпархій. Відтоді у архиєрейських домах встановлювалося порядком на служіння 10 півчих. Незважаючи на це, ще до появи цього указу, вікарному єпископу Кирилу Шумлянському служили власні півчі, на чолі яких стояв регент. Наявність регента простежується і на службі у наступного вікарного єпископа Йоакима Струкова.

У кафедральному соборі звучали як монодія, так і партесне багатоголосся. Такий висновок ми робимо з наявних нотних книг. Власністю владики Йоакима Струкова в Переяславі був нотний Ірмолой, а у часи єпископа Арсенія Берла в кафедральному соборі було переписано музично-теоретичний трактат Миколая Дилецького «Музична Граматика», при чому на форзаці рукопису було зазначено, що в один із днів виконувався урочистий концерт. У зв'язку із останньою нотною пам'яткою прослідковується намір єпископа запровадити й закріпити інновації у сфері музичної освіти, коли метою учнів ставало опанування мистецтва партесного співу на якісно кращому рівні. Окрім вище зазначеного, ця теза підтверджується відомостями з життя півчого одного з попередніх владик, коли навчання партесного співу відбувалося за межами Переяслава.

Співаки архиєрейської капели за автентичною термінологією називалися «півчими», що спостерігаємо як у документах з архіву Святійшого правлячого синоду у Санкт-Петербурзі, так і в місцевих документах з Переяслава. В актових джерелах, починаючи з 1760 року і, щонайменше, до 1782 року для колективу архиєрейських півчих використовувалася офіційна назва – «вокальна музика». У цей самий період існує і інша назва для позначення цієї вокальної капели, що використовувалася для внутрішнього вжитку – «півча» («пѣвческая»), яка, найпевніше, першочергово означала окреме приміщення, де мешкали півчі.

Фінансування хору відбувалося, в першу чергу, з архиєрейської казни. А додатковий заробіток півчі отримували через збирання грошей з парафіян у «півчу кружку», спеціальну ємність для пожертв. Згідно видаткових джерел, отримані кошти йшли на пошиття, ремонт, а також закупівлю одягу та взуття.

Серед виявлених у джерелах відомостей про півчих, сукупна кількість яких сягає 29 імен і це не враховуючи згаданих співаків без імені та ченців-крилошан, знаходимо представників різних соціальних верств (страт) – дітей священно- та церковнослужителів, козаків, міщан, посполитих. Для багатьох із них спів у кафедральній капелі був не лише можливістю отримати стабільний заробіток, а й слугував трампліном для кар'єрного зросту, для отримання сану священника, чи місця півчого в одному з імперських столичних колективів. У другій половині XVIII століття простежується певна закономірність, коли більшість півчих виявилися знедоленими, переважно сиротами.

У побуті Переяславських владик траплялися контакти зі світськими музикантами-інструменталістами. У 1720-х роках вікарному єпископу Йоакиму Струкову служив бандурист, а на початку 1780-х років Іларіон Кондратовський користувався послугами військових музикантів для урочистих привітань під час церковних свят.

Список джерел та літератури

- БАРАНІВСЬКА, Л., 2001, *Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII-XVIII ст. : Дис. на здобуття наук. ступ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03.* Київ.
- БЕЗПАЛЬКО, В. та КУЗЬМІНСЬКИЙ, І., 2020, Історія використання ірмолоїв у Переяславській єпархії у XVIII ст. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації: матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.).* 367-370.
- БЕЗПАЛЬКО, В. та КУЗЬМІНСЬКИЙ, І., 2020, Музична спадщина Переяславського колеґіуму. *Київська Академія.* 17, 99-118.
- БЕЗПАЛЬКО, В. та КУЗЬМІНСЬКИЙ, І., 2020, Нововиявлений Переяславський список «Музичної Граматики» Миколая Дилецького 1734 року: опис та аналіз. *Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування. Науковий збірник.* 4, 34-56.
- БОРИСОВ, Д., 2019, Набір співаків до митрополичої хорової капели в другій половині XVIII ст. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Сімнадцятої Міжнародної наукової конференції (28 травня – 1 червня 2019 р.).* 7-9.
- 1890, Ведомость о школах и учениках священнопричетнических детей, при доме архиерея Переяславского обретающихся, 1744 года. *Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная.* 20, 660-670.
- ГЕРАСИМОВА-ПЕРСИДСКАЯ Н., 1977, Записи на певческих рукописях XVII-XVIII вв. *Памятники культуры. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник.* 32-40.
- ГЕРАСИМОВА-ПЕРСИДСЬКА, Н., 2006, *Партесні концерти XVII-XVIII ст. з київської колекції.* Київ: Музична Україна.
- Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 1. 66720 (Лаз.).
- ЛОХА, В., 2006, *Духовенство, церкви та колеґіум міста Переяслава середини XVII-XIX ст.* Київ: Міленіум.
- ЛУКАШЕВИЧ, Л., 1885, Автобіографія южно-русского священника первой половины XVIII ст. *Кіевская старина,* XI, февраль, 318-332.
- Національний музей історії України. Фонди, РД-204.
- 1879, *Описание документов и дѣлъ, хранящихся въ архивѣ святейшаго правительствующаго синода. Томъ II. Первая часть (1722 г.).* Санктпетербургъ.
- 1910, *Описание документов и дѣлъ, хранящихся въ архивѣ святейшаго правительствующаго синода. Томъ X (1730 г.).* Санктпетербургъ.
- 1907, *Описание документов и дѣлъ, хранящихся въ архивѣ святейшаго правительствующаго синода. Томъ XV (1735 г.).* Санктпетербургъ.
- 1908, *Описание документов и дѣлъ, хранящихся въ архивѣ святейшаго правительствующаго синода. Томъ XX (1740 г.).* Санктпетербургъ.
- ПАРХОМЕНКО, В., 1908, *Очеркъ исторіи Переяславско-Бориспольской епархіи (1733-1785 г.г.) въ связи съ общимъ ходомъ малороссійской жизни того времени.* Полтава.
- РЫЦАРЕВА, М., 1987, *Русская музыка XVIII века.* Москва: Знание.
- ТРЕГУБЕНКО, Т., 2017, Українська церковна еліта у формуванні музичних осередків при духовних навчальних закладах Гетьманщини. *Українознавчий альманах,* 22, 136-140.
- ТУРКЕСТАНОВ, Н., 1868, *Сокращенный календарь на тысячу лѣт (900–1900).* С.Петербургъ.
- ТИТЛИНОВ, Б., 1905, *Правительство Императрицы Анны Іоанновны въ его отношеніяхъ къ дѣламъ Православной церкви.* Вильна.
- ХАРЛАМПОВИЧ, К., 1914, *Малороссійское влияние на великорусскую церковную жизнь. Том 1.* Казань.

- Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 3289.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 961. Оп. 2. Спр. 69.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 978. Оп. 1. Спр. 4.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 204.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 338.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 539.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 848.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1310.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1339.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1448.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1450.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1451.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1452.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1453.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1557.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1587.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1589.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1636.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1684.
 Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДІАК). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1685.
 ЧУДИНОВА, І., 1991, Клирошани-українці Олександро-Невського монастиря (до питання ролі українських впливів на становлення петербурзької культури). *З історії української музичної культури: тематичний зб. наук. пр. Київ: КДК ім. П. І. Чайковського*, 53- 56.
 ЧУДИНОВА, І., 1994, *Пение, звоны, ритуал: топография церковно-музыкальной культуры Петербурга*. Санкт-Петербург: Ut.

References

- BARANIVSKA, L., 2001, *Hetmansko-starshynske seredovyshe i kulturno-muzychne zhyttia v Ukraini druhoi polovyny XVII-XVIII st.: Dys. na zdobuttia nauk. stup... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03. [Hetman-officers' environment and cultural and musical life in Ukraine in the second half of the 17th-18th centuries.: The dissertation on competition of a scientific degree ... of the candidate of art: 17.00.03.]*. Kyiv.
- BEZPALKO, V. & KUZMINSKYI, I., 2020, Istoriiia vykorystannia irmoloiv u Pereiaslavskii yeparkhii u XVIII st. [History of the use of irmoloi in the Pereyaslav diocese in the 18th century]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Rozvytok bibliotekno-informatsiinoho potentsialu v umovakh tsyfrovizatsii: materialy Mizhnar. nauk. konf. (6–8 zhovt. 2020 r.)*. 367-370.
- BEZPALKO, V. & KUZMINSKYI, I., 2020, Muzychna spadshchyna Pereiaslavskoho kolegiumu [Musical heritage of the Pereyaslav Collegium]. *Kyivska Akademiia*. 17, 99-118.
- BEZPALKO, V. & KUZMINSKYI, I., 2020, Novovyiavlenyi Pereiaslavskiy spysok «Muzychnoi Hramatyky» Mykolaia Dyletskoho 1734 roku: opys ta analiz [Newly discovered Pereyaslav copy of "Musical Grammar" by Mykola Diletsky in 1734: description and analysis]. *Volynska knyha: istoriia, doslidzhennia, kolektsionuvannia. Naukovyi zbirnyk*. 4, 34-56.
- BORYSOV, D., 2019, *Nabir spivakiv do mytropolychoi khorovoi kapely v druhoi polovyni XVIII st. [A set of singers for the metropolitan choir in the second half of the 18th century]*. Tserkva – nauka – suspilstvo: pytannia vzaiemodii. Materialy Simnadsiatoi Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28 travnia – 1 chervnia 2019 r.). 7-9.

- 1890, *Vedomost' o shkolah i uchenikah svyashchennoprichetnicheskikh detej, pri dome arhiereya Pereyaslavskogo obretayushchihsya, 1744 goda* [A list of schools and pupils of clerical children who are acquired at the house of the Bishop of Pereyaslav, 1744]. Poltavskie eparhial'nye vedomosti. CHast' neofficial'naya. 20, 660-670.
- GERASIMOVA-PERSIDSKAYA N., 1977, Zapisi na pevcheskih rukopisyah XVII-XVIII vv. [Records on singing manuscripts of the 17th-18th centuries]. *Pamyatniki kul'tury. Novye otkrytiya. Pis'mennost'. Iskusstvo. Arheologiya. Ezhegodnik.* 32-40.
- HERASYMOVA-PERSYDSKA, N., 2006, *Partesni kontserty XVII-XVIII st. z kyivskoi kolektsii* [Party concerts of the 17th-18th centuries. from the Kiev collection]. Kyiv: Muzychna Ukraina. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [National Museum of the History of Ukraine]. Fund 1. 33720 (Laz.).
- LOKhA, V., 2006, *Dukhovenstvo, tserkvy ta kolehium mista Pereiaslava seredyny XVII-XIX st.* [Clergy, churches and colleges of Pereyaslav in the middle of the 18th-19th centuries]. Kyiv: Milenium.
- LUKASHEVICH, L., 1885, *Avtobiografiya yuzhno-russkago svyashchennika pervoj poloviny XVIII st.* [Autobiography of a South Russian priest of the first half of the 18th century]. *Kievskaya starina*, XI, fevral', 318-332.
- Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy [National Museum of the History of Ukraine]. Funds, RD-204.
- 1879, *Opisanie dokumentov i del, hranyashchihsya v arhive svyatejshago pravitel'stvuyushchago sinoda. Tom II. Pervaya chast' (1722 g.)* [Description of documents and files stored in the archives of the Holy Governing Synod. Volume II. First part (1722)]. Sanktpeterburg.
- 1910, *Opisanie dokumentov i del, hranyashchihsya v arhive svyatejshago pravitel'stvuyushchago sinoda. Tom X (1730 g.)* [Description of documents and files stored in the archives of the Holy Governing Synod. Volume X (1730)]. Sanktpeterburg.
- 1907, *Opisanie dokumentov i del, hranyashchihsya v arhive svyatejshago pravitel'stvuyushchago sinoda. Tom XV (1735 g.)* [Description of documents and files stored in the archives of the Holy Governing Synod. Volume XV (1735)]. Sanktpeterburg.
- 1908, *Opisanie dokumentov i del, hranyashchihsya v arhive svyatejshago pravitel'stvuyushchago sinoda. Tom XX (1740 g.)* [Description of documents and files stored in the archives of the Holy Governing Synod. Volume XX (1740)]. Sanktpeterburg.
- PARHOMENKO, V., 1908, *Ocherk istorii Pereyaslavsko-Borispol'skoj eparhii (1733-1785 g.g.) v svyazi s obshchim hodom malorossijskoj zhizni togo vremeni* [Essay on the history of the Pereyaslav-Boryspil eparchy (1733-1785) in connection with the general course of Little Russian life at that time]. Poltava.
- RYCAREVA, M., 1987, *Russkaya muzyka XVIII veka* [Russian music of the 18th century]. Moskva: Znanie.
- TREHUBENKO, T., 2017, *Ukrainska tserkovna elita u formuvanni muzychnykh oseredkiv pry dukhovnykh navchalnykh zakladakh Hetmanshchyny* [Ukrainian church elite in the formation of music centers at theological schools of the Hetmanate]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 22, 136-140.
- TURKESTANOV, N., 1868, *Sokrashchennyj kalendar' na tysyachu let (900–1900)* [Abbreviated calendar for a thousand years (900-1900)]. S. Peterburg.
- TITLINOV, B., 1905, *Pravitel'stvo Imperatrycy Anny Ioannovny v ego otnosheniyah k delam" Pravoslavnoj cerkvi* [Government of Empress Anna Ioannovna in its relations with the affairs of the Orthodox Church]. Vil'na.
- HARLAMPOVICH, K., 1914, *Malorossijskoe vliyanie na velikoruskuyu cerkovnuyu zhizn'. Tom 1.* [Little Russian influence on the Great Russian church life. Volume 1]. Kazan.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIK). Fund 269. Register 1. File 3289.

- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 961. Register 2. File 69.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 978. Register 1. File 4.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 204.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 338.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 539.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 848.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1310.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1339.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1448.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1450.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1451.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1452.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1453.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1557.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1587.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1589.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1636.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1684.
- Tsentralny derzhavny istorychnyi avrkhiv, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (TsDIAK). Fund 990. Register 1. File 1685.
- CHUDINOVA, I., 1991, Klyroshany-ukraintsi Oleksandro-Nevskoho monastyria (do pytannia roli ukrainskykh vplyviv na stanovlennia peterburzkoj kultury) [Klyroshany-Ukrainians of the Alexander Nevsky Monastery (on the role of Ukrainian influences on the formation of St. Petersburg culture)]. *Z istorii ukrainskoi muzychnoi kultury: tematychnyi zb. nauk. pr.* Kyiv: KDK im. P. I. Chaikovskoho, 53- 56.
- CHUDINOVA, I., 1994, *Penie, zvony, ritual: topografiya cerkovno-muzykal'noj kul'tury Peterburga* [Singing, ringing, ritual: the topography of the church-musical culture of St. Petersburg]. St. Petersburg: Ut.

Півчі Переяславських єпископів у XVIII столітті

Пропонована стаття базується на корпусі історичних джерел XVIII століття і присвячена вивченню півчих переяславських єпископів. Ми знайшли документальні свідчення про півчих у 9 з 14 Переяславських єпископів. Згідно традиційних порядків при єпископських катедрах Гетьманщини, під час богослужінь, співали монахи-крилошани. Ця традиція красномовно простежується у Переяславському Вознесенському катедральному та інших монастирях Переяславської єпархії протягом 1720-1740-х років. Загальна кількість півчих у катедральному монастирі коливалася від 5 до 9 осіб. На чолі монахів-крилошан стояли уставники, які керували правим та лівим крилосами. І лише 1722 року спеціальним указом Святійший правлячий синод уніфікував правила, які в першу чергу стосувалися українських єпархій. Відтоді у архиєрейських домах встановлювалося порядку на служіння 10 півчих. Незважаючи на це, ще до появи цього указу, вікарному єпископу Кирилу Шумлянському служили власні півчі, на чолі яких стояв регент. Наявність регента простежується і на службі у наступного вікарного єпископа Йоакима Струкова. У катедральному соборі звучали як монодія, так і партесне багатоголосся. Такий висновок ми робимо з наявних нотних книг. Власністю владика Йоакима Струкова в Переяславі був нотний Ірмолой, а у часи єпископа Арсенія Берла в катедральному соборі було переписано музично-теоретичний трактат Миколая Дилецького «Музична Граматика», при чому на форзаці рукопису було зазначено, що в один із днів виконувався урочистий концерт. У зв'язку із останньою нотною пам'яткою прослідковується намір єпископа запровадити й закріпити інновації у сфері музичної освіти, коли метою учнів ставало опанування мистецтва партесного співу на якісно кращому рівні. Окрім вище зазначеного, ця теза підтверджується відомостями з життя півчого одного з попередніх владик, коли навчання партесного співу відбувалося за межами Переяслава. Співаки архиєрейської капели за автентичною термінологією називалися «півчими», що спостерігаємо як у документах з архіву Святійшого правлячого синоду у Санкт-Петербурзі, так і в місцевих документах з Переяслава. В актових джерелах, починаючи з 1760 року і, щонайменше, до 1782 року для колективу архиєрейських півчих використовувалася офіційна назва – «вокальна музика». У цей самий період існує і інша назва для позначення цієї вокальної капели, що використовувалася для внутрішнього вжитку – «півча» («пѣвческая»), яка, найпевніше, першочергово означала окреме приміщення, де мешкали півчі. Фінансування хору відбувалося, в першу чергу, з архиєрейської казни. А додатковий заробіток півчі отримували через збирання грошей з парафіян у «півчу кружку», спеціальну ємність для пожертв. Згідно видаткових джерел, отримані кошти йшли на пошиття, ремонт, а також закупівлю одягу та взуття. Серед виявлених у джерелах відомостей про півчих, сукупна кількість яких сягає 29 імен і це не враховуючи згаданих співаків без імені та ченців-крилошан, знаходимо представників різних соціальних верств (страт) – дітей священно- та церковнослужителів, козаків, міщан, посполитих. Для багатьох із них спів у катедральній капелі був не лише можливістю отримати стабільний заробіток, а й слугував трампліном для кар'єрного зросту, для отримання сану священника, чи місця півчого в одному з імперських столичних колективів. У другій половині XVIII століття простежується певна закономірність, коли більшість півчих виявилися знедоленими, переважно сиротами. У побуті Переяславських владик траплялися контакти зі світськими музикантами-інструменталістами. У 1720-х роках вікарному єпископу Йоакиму Струкову служив бандурист, а на початку 1780-х років Іларіон Кондратковський користувався послугами військових музикантів для урочистих привітань під час церковних свят.

Ключові слова: півчі, монахи-крилошани, музичні рукописи.

Vladyslav Bezpalko, researcher at the National Museum of the History of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3705-3969>

Владислав Безпалько, науковий співробітник Національного музею історії України

Ivan Kuzminskyi, CSc (Art), acting Associate professor at the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7873-0965>

Іван Кузьмінський, кандидат мистецтвознавства, в. о. доцента Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського